

BJØRN EGIL FLØ

Klassestrukturane i landbruket

ME HAR 5000 ÅR MED JORDBRUKSHISTORIE I DETTE LANDET,
MEN ALDRI HAR ME VEL HATT EIT HEILTIDSJORDBRUK. KANSKJE ER
DET PÅ TIDE Å REVITALISERE KOMBINASJONSBONDEN?

Heile oppveksten min stod far min i veitene. Frå han mønstra av på 50-talet til fyrst på 80-talet dyrka han jord. Fyrst på sitt eige bruk, og seinare på to nabo- bruk som han hadde langtids leigekontrakt på. Berre to gongar retta han ryggen, det eg kan hugse. Fyrste gong var i 1971, då tok han med seg dei tre yngste borna og reiste på bilferie i åtte fulle dagar. Og seinare, i 1981, då tok han med seg mor mi på ein tur til Trøndelag, ein tur som enda i vassplaning og flatklemt høgreside på den nye Passaten, som aldri vart den same etter møtet med «Ørsta Stålindustri», for å bruke hans eiga nemning på autovernet han rende seg inn i.

I Trøndelag møtte han fleire av dei profilerte aktørane i «bondeeliten». Dei han kjente frå avisene og som han inntil då hadde trudd på, han vitja dei på gardane deira og snakka gardsdrift og landbruk med dei, og han kjende seg meir og meir viss på at desse ikkje var hans like.

Under diskusjonane heime nemnde han ofte turen til Trøndelag. Særleg når bror min – odelssonen – vart

gripen av optimisme og investeringsiver under gullåra i landbruket då fyrst på 80-talet ..., eller unntakstilstanden, som far min brukte å kalle desse få åra då det såg rett så godt ut for bøndene kringom i grendene.

THE DISAPPEARING MIDDLE

«Modellane deira gjeld ikkje her heime», sa han, og meinte at den røyndomen analysane var tufta på, og som igjen danna grunnlaget for råda bøndene fekk, gjaldt for eit anna landbruk enn det ein finn på ytre søre luten av Sunnmøre.

«Me har gjort oss for store, men samstundes er me ikkje på langt nær store nok», sa far min. Og då visste ikkje eg, og neppe heller han sjølv, at han der og då hadde mykje av den same analysen som den då Cornell-baserte professoren i bygdesosiologi Fred H. Buttel. For omtrent samstundes, i juni 1980¹, presenterte Buttel fyrsteutkastet av det som etter kvart skulle verte den vidgjetne artikkelen «The political economy of part-time farming», som kom på trykk i tidsskriftet

**FAR MIN VAR NOK NEPPE DEN EINASTE SOM KJENDE PÅ UROA
OM AT UANSETT KOR STOR HAN GJORDE SEG, SÅ VILLE HAN IKKJE
GREIE Å HENGE MED PÅ KAPPLØPET.**

GeoJournal 4/1982². Buttell avdekte det me kan kalle klassestrukturane i landbruket. Dei same klassestrukturane som eg trur far min kjende på då han vitja storgardane i Trøndelag. Etter å ha stått i veitene i 25 samfulle år, etter å ha tredobla storleiken på farsbruket, såg han at han enno var for liten til å klare seg, samstundes såg han at han også hadde gjort seg for stor til å klare seg. Far min var nok neppe den einaste som kjende på uroa om at uansett kor stor han gjorde seg, så ville han ikkje greie å henge med på kappløpet.

Uttrykket «the disappearing middle» som Buttell akademiserte og delvis også tok eigarskap til, hadde eksistert i fleire år før professoren bestemte seg for å forske på fenomenet. Sjølve uttrykket spelar, som namnet tilseier, nettopp på fenomenet der dei middels store amerikanske bruka såg ut til å forsvinne, samstundes med at talet på store og små bruk såg ut til å auke. Buttell sa sjølv i eit intervju ein gong at ideen om å forske på fenomenet kom nett av at han snakka med bønder som hevda at fenomenet eksisterte. Seinare prøvde han å finne vitskaplege arbeid som beskrev fenomenet, og oppdaga at det var knapt med slikt. Slik sett representerer også Buttell eit godt døme på korleis god forskning kan gjerast. Han tok tak i eit fenomen som kvardagsmenneska, folk som verka og arbeidde i den verkelege verda, sjølve meinte å sjå, og han gjekk inn i fenomenet for å undersøkje om eksistensen var reell. Han beskrev fenomenet og freista å kome opp med forklaringar på korleis fenomenet har oppstått.

NYKLASSISKE SKRIVEBORDSMODELLAR

No skal eg ikkje gjere eit stort poeng av at Buttell var sosiolog, medan det meste av det såkalla kunnskapsproduserande støtteapparatet åt landbruket var og delvis også er dominert av agronomar og økonomar, men det er interessant når ein set seg ned og ser på det vitskapsteoretiske grunnlaget som ligg til grunn for den landbrukspolitiske utforminga. Ta til dømes den økonomiske modelleringa. Dei aller fleste modellane i dag tek utgangspunkt i det som vert kalla nyklassisk

teori. Det er ein teori tufta på ideen om den perfekte marknaden – altså at alle veit kva alle gjer, og at ingen kan utøve marknadsmakt. Problemet er berre at slik har aldri marknaden vore. Verken marknaden for landbruksvarer eller nokon annan marknad, det eg veit.

I tillegg føreset teorien homogene varer – altså at ein ost er ein ost. Det er mogeleg me trudde det ei tid, før 80-talet ein gong, altså før me nordmenn begynte å simulere at me var franskmenn, og alle med respekt for seg sjølv kjøpte seg roterande ostefat og inviterte vennar på ost- og vinkveldar, som om me ikkje hadde annan mat. Men i dag veit me at det finst både eine og hin typen ost, og me meiner og trur at dei endatil smakar ulikt.

Den kanskje mest alvorlege faren med dei nyklassiske føresetnadane er likevel ideen om at me menneske, altså i denne samanhengen bøndene, er rasjonelle og ikkje handlar verken strategisk eller taktisk, og at alle er profittmaksimerande. Til det må eg berre seie at hadde det vore tilfelle, hadde dei vel neppe vore bønder.

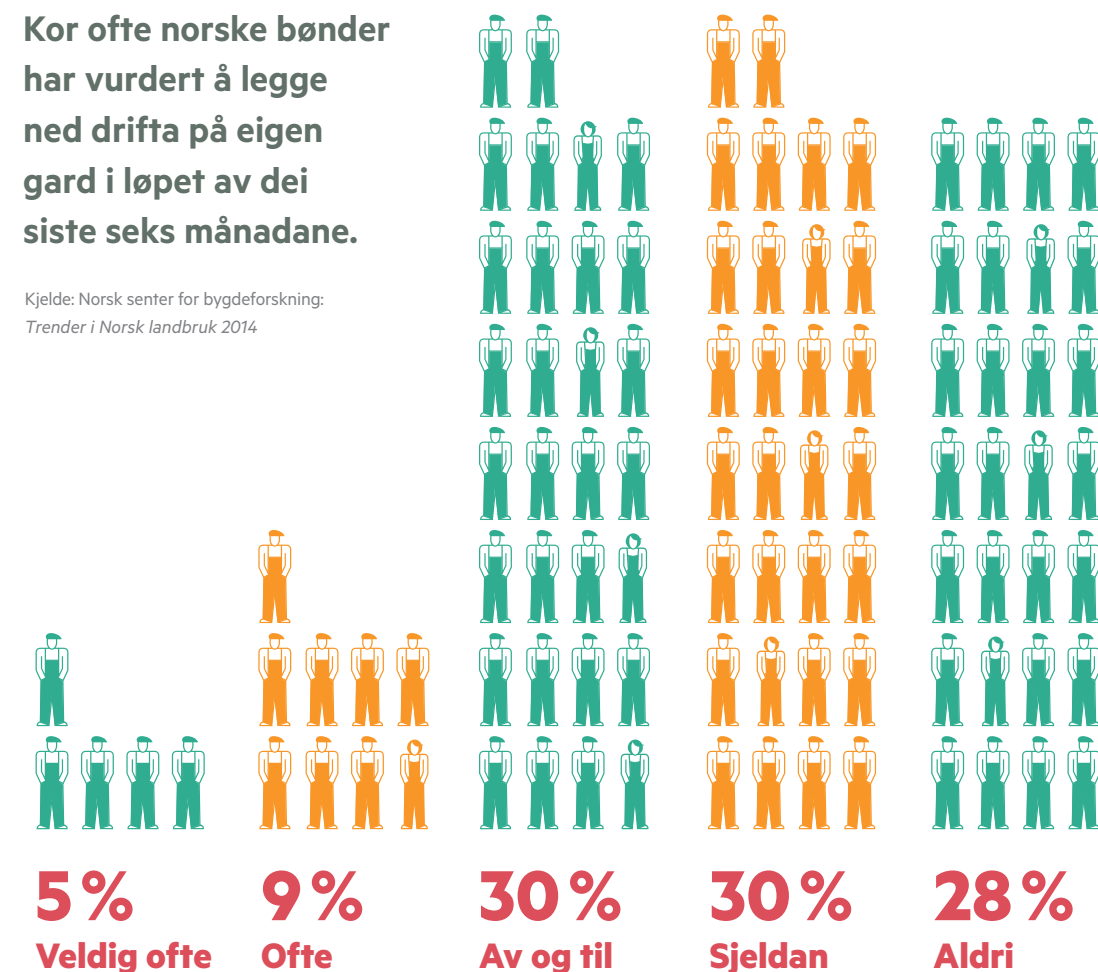
No må eg likevel få presisere at eg på ingen måte avviser økonomiske modellar. Eg ser behovet for å forenkle røyndomen gjennom modellar. Eg trur folk evnar å forstå det George Box og Norman Draper³ så trefande seier, nemleg at «All models are wrong, but some are useful» (Alle modellar er feil, men nokre er nyttige). Men eg vil legge til at dei berre er nyttige i særskilde situasjonar og samanhengar. Det eg er kritisk til, er at modellane har ein så sterk posisjon, særleg når ingen av føresetnadane dei er tufta på, er reelle. Eg meiner; då er det kanskje ikkje så løye at ein ved hjelp av slike modellar kan få landbrukspolitikken til mesta alle politiske parti til å sjå rett så attraktivt ut.

ARBEID UTANFOR

Det Buttell gjorde, derimot, er mesta det motsette av det fleire av dei nyklassiske økonomane gjer. Han observerte kva som skjer, og så brukte han modellar og teoriar til å gi plausible forklaringar på det observerte fenomenet. Og det han meinte å finne, var at dei

Kor ofte norske bønder har vurdert å legge ned drifta på eigen gard i løpet av dei siste seks månadane.

Kjelde: Norsk senter for bygdeforskning:
Trender i Norsk landbruk 2014

middels store bruka i USA den tida såg ut til å vere dei som bukka under, medan dei minste og dei største greidde seg. Det var ikkje berre det at dei fall mellom to stolar som gjorde at dei tapte, det var ikkje berre det at dei ikkje nådde opp i konkurransen om å produsere billig nok i bulk, eller at dei var for store til å produsere kvalitetsvarer for spesialmarknaden. Like mykje var det at dei ikkje evna å konkurrere med bruk som kunne leige inn arbeidskraft og dermed halde arbeidskostnadane per produsert eining låge nok til at ein kunne gå i pluss på den stadig meir globaliserte matvaremarknaden. Men kanskje endå viktigare var det at metoden dei middels store bruka brukte for å møte dei stadig fallande inntektene, var å ta arbeid utanfor bruket. Og til forskjell frå dei minste bruka var dei middels store bruka for store til å kombinerast med anna arbeid. Arbeidsmengda gjorde at dagane ikkje strakk til om ein i tillegg skulle vere nøydd til å gå på arbeid utanfor bruket, samstundes som ein skulle drive gardsbruk med

50 til 100 mjølkekyr. Med fire timar nattesøvn over tid kan gnisten gå ut av dei fleste ... og det gjorde han hjå den amerikanske gjennomsnittsbonden.

Medan bøndene på dei minste bruka hadde kombinert gardsarbeidet med anna arbeid lenge, og dermed også tilpassa både gardsdrifta og arbeidet utanom til ein berekraftig kombinasjon, var det uråd for dei som hadde freista å henge med på tredemølla, å brått skulle kombinere når dei såg at inntektene frå jordbruket ikkje lenger heldt seg oppe på eit tilfredsstillande nivå. Der dei minste kombinasjonsbøndene hadde tileigna seg både utdanning og arbeidskompetanse som kvalifiserte dei for godt betalte kombinasjonsjobbar utanom bruket, hadde dei tidlegare fulltidsbøndene satsa alt på jordbruket og samstundes diskvalifisert seg for posisjonar i arbeidslivet som også kasta av seg inntekter høge nok til at det monna som eit effektivt inntektstilskot til den jamt krympande jordbruksinntekta.

DEI NYE BØNDENE I USA GJER NETT DET MOTSETTE AV DET ØKONOMANE I DET AMERIKANSKE LANDBRUKSDEPARTEMENTET RÅR DEI TIL, DEI INSISTERER PÅ Å VERE SMÅ.

BLI STØRRE – ELLER AVVIKLE

Der dei minste amerikanske kombinasjonsbøndene representerte ei relativt stabil gruppe bønder, var dei mellomstore bøndene på veg. Dei var på veg inn eller ut av næringa, og dei strekte seg etter noko anna enn det dei hadde. Der dei minste kombinasjonsbøndene hadde funne seg godt til rette med kombinasjonsdrifta, prøvde dei mellomstore å betre på det dei opplevde som ein uholdbar situasjon. For svært mange av dei amerikanske gjennomsnittsbuika var strategien anten å vekse seg store eller å avvikle.

Nokre ville bygge seg opp til å verte endå større ved hjelp av kapital som dei søkte å skaffe seg ved å ta arbeid utanfor bruket. I ungdommeleg optimisme, driven av ei framtidstru aktivt formidla gjennom autoriserte forteljingar frå landbruksdepartementet og den amerikanske bondeeliten, krumma dei nakken i måneskinet og vaks seg større. Dei var drivne av vona om å kome seg over kneika og skape eit levedyktig familiebruk for seg sjølv og arvingane sine.

Andre såg at dit kom dei aldri. Dei hadde prøvd så lenge det gjekk, men såg at dei ikkje evna å halde tritt med utviklinga. For nokre kunne det handle om ytre avgrensingar, at det rett og slett ikkje fanst areal nok i nærleiken å ekspandere på. For andre kunne det handle om meir personlege avgrensingar, som at dei rett og slett ikkje hadde krefter att i den aldrande kroppen til å halde det gåande lenger. Dei hadde prøvd å supplere jordbruksinntektene med inntekter frå arbeid utanfor bruket så lenge vona fanst. Men ein dag forvittra vona, og fridomen dei ein gong trudde låg i jordbruket, vart no å finne i avviklinga.

VEKST I TALET PÅ SMÅBRUK

Det same gjeld for så vidt enno i USA. I perioden 1997 til 2007 høyrde langt over halvparten av dei nedlagde buika til kategorien «gjennomsnittsbuket» – bruk på mellom 700 og 1500 mål. Samstundes skjer det, kanskje overraskande for mange, ein vekst i talet på bruk i USA om dagen. I perioden 2000–2007 vaks talet på

bruk i USA med over 4 %, altså nær 100 000 bruk. Og dei fleste av dei nye buika ligg på mellom 50 og 200 mål og er dermed langt mindre enn gjennomsnittsbuket⁴. Ein forskarkollega ved The University of New York kan fortelje meg at det i tillegg kjem til endå fleire bruk, bruk drivne av bønder som av politiske grunnar ikkje vil vere med i teljingane.

Veksten i talet på små bruk skjer stort sett over heile USA, men New England er, sett vekk ifrå California og rikmannsområdet inn forbi San Fransisco, det absolutt viktigaste og også det mest interessante området sett med norske auge. I kjølvatnet av «Back to the land»-bevegelsen på 70-talet, som hadde sin pubertet i hippiebyen Brattleboro i Vermont, har ein no vaska av seg tjallrusen og lagt kassegitaren på hylla og begynt å stå opp om morgonane. Dei har endeleg klart å kome seg ut på åkrane, og kombinerer no kunnskapsbasert agronomi med produksjon av høgkvalitets landbruksprodukt og kløktig organisering av distribusjons- og foredlingsarbeid.⁵

Ny-samvirke og marknadsnettverk er det nye mantraet, og forteljingane dei fortel, er til forveksling like dei våre eigne seniorbønder fortel om framveksten av det heimlege bondesamvirket. Det er ein antireaksjon – ikkje ein positiv respons på verkemiddel – men ein motreaksjon mot det dei opplever som maktutøving frå det etablerte marknads- og distribusjonssystemet som dominerer landbrukssektoren i USA. Dei nye bøndene i USA gjer nett det motsette av det økonomane i det amerikanske landbruksdepartementet rår dei til, dei insisterer på å vere små.

Dei vil ikkje vekse seg større enn at dei framleis er små nok til å overleve, for dei veit dei aldri kan skaffe seg kapital nok til å bli så store at dei kan overleve. Derfor gjer dei det bønder har gjort i tusenvis av år; dei kombinerer. Dei hentar inntektene sine frå eit stort mangfald av kjelder. Nokre skriv artiklar til tidsskrift og aviser mot eit skapleg honorar, nokre reviderer rekneskapar og gir råd til bønder og andre om godt føretakshushald, andre gjer førefallande arbeid i lokal-

9 %
heiltids familiejordbruk

Knappe 9 % av norsk jordbruk kan seiast å sortere under kategorien heiltids familiejordbruk, der heile familieinntekta kjem frå arbeid på garden.

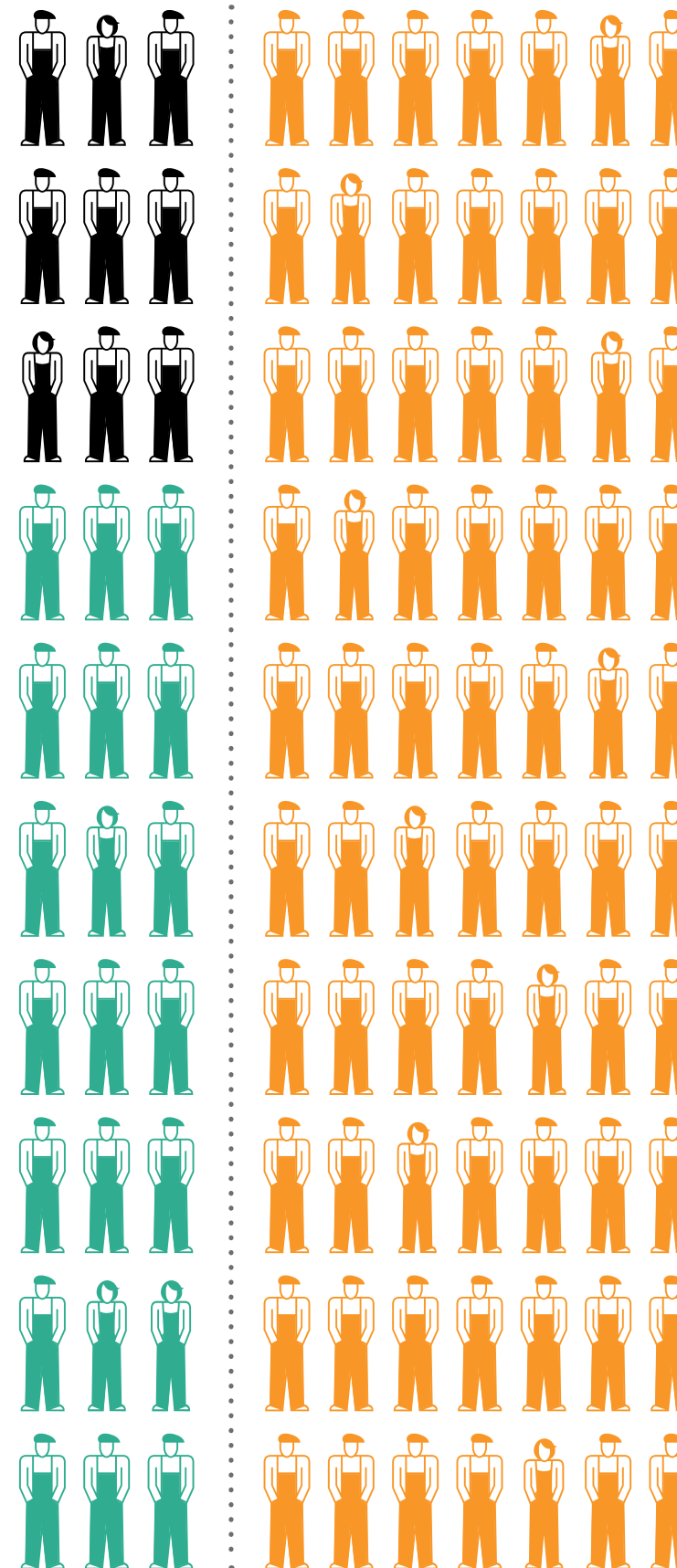
70 %
har arbeid utanom

Nær 70 % av alle bøndene har arbeid utanom bruket.

30 %

Ser me på bondehushaldet samla har over 30 % meir enn halvparten av hushaldsinntekta frå arbeid utanom bruket.

Kjelde: Norsk senter for bygdeforskning: *Trender i Norsk landbruk 2014*

ME MÅ KOMME OSS UT AV DOGMA TIL SKRIVEBORDSØKONOMANE OM AT STADIG INTENSIVERING, EFFEKTIVISERING OG PRODUKSJONSAUKE VIL FØRE OSS NÆRARE DEI POLITISKE MÅLA OM EIT BEREKRAFTIG LANDBRUK.

SJØLV BONDELAGET OG TIL OG MED SMÅBRUKARLAGET ERKJENNER – OM ENN NOKO MOTVILLIG – AT STRUKTURRASJONALISERING MÅ TIL.

37 %

37 % meiner produksjonsauke er sannsynleg på eige gardsbruk dei neste fem åra.

7 %

7 % seier at produksjonsnedgang er sannsynleg.

20 %

20 % seier at dei vil arbeide meir utanfor garden medan 14 prosent seier at ektefelle/sambuar vil gjere det same.

22 %

22 % trur det er sannsynleg at gardsdrifta blir lagt ned dei neste fem åra.

Kjelde: Norsk senter for bygdeforskning:
Trender i Norsk landbruk 2014

samfunnet, og kanskje går ein og annan innom den lokale bilverkstaden og hjelper til der når arbeidet hopar seg opp. Dei er fagleg dyktige over eit vidt spekter, og dei er etterspurde på arbeidsmarknaden. Men kjernen – det som driv dei – er dei timane dei kan få arbeide med jorda, og det å utvikle gode agronomiske metodar og levere produkt i toppklassa for ei stadig veksande middelklasse i den vestlege verda.

Slik sett stemmer det framleis, det Buttet såg, nemlig at det er mogelegheita til å kombinere landbruk med anna arbeid som ligg til grunn for at dei små bruka enno finst i USA, ja faktisk også veks i talet. Og det er ikkje nauda som driv dei. Til forskjell frå dei middels store bøndene kombinerer ikkje dei minste kombinasjonsbøndene gardsarbeidet med anna arbeid einast fordi dei må, men like mykje fordi dei finn kombinasjonen givande.

Dei er ressurssterke, og dei kjenner verdien sin på arbeidsmarknaden, dei veit å skaffe seg gode inntekter og fleksible ordningar som også set dei i stand til å legge naudsynt energi i arbeidet på småbruka.

OPPSKALERING OG DOXA

Kvifor fortel eg dette no? Eg fortel det for å tydeleggjere at den som drøymmer om at ein kan oppnå eit berekraftig landbruk einast gjennom ei solid oppskalering av bruksstorleiken, ikkje må sjå seg blind på berre denne eine vegen. Å skape eit berekraftig landbruk er vanskelegare enn som så, og sjansane for å lykkast forvitrar meir og meir for kvar dag som går og kanskje også for kvar ekstra ku ein leier inn i fjøset. I alle fall i delar av landet.

Det er på høg tid at landbrukspolitkarane i verda innser at landbruket har langt fleire møtepunkt med både sosial- og velferdspolitikken og med tryggingspolitikken enn han har med nærings-, industri- og handelspolitikken. Me må kome oss ut av dogma til skrivebordsøkonomane om at stadig intensivering, effektivisering og produksjonsauke vil føre oss nærare dei politiske måla om eit berekraftig landbruk. Kan-

skje fører det oss heller ikkje nærare målet om ein auke i den totale matproduksjonen.

I heile landbruket, ikkje berre i det norske, har det etablert seg noko ein fransk skarping med namn Pierre Bourdieu har lært oss å kalle doxa⁶. For mesta ingen stiller eigentleg spørsmål om strukturrasjonalisering i seg sjølv lenger, berre om tempoet. I norsk politikk finst det knapt eitt einaste politisk parti av noka tyngd som ikkje innrømmer at ei viss strukturrasjonalisering må til i norsk landbruk. Sjølv Bondelaget og til og med Småbrukarlaget erkjenner – om enn noko motvillig – at strukturrasjonalisering må til.

Går ein inn på argumenta og sjølve argumentasjonsmåten, vil ein sjå at ein er med på å skape ein konsensus om nett den same landbrukspolitikken som ein kritiserer, ein konsensus om ideen om at landbruket må givast midlar til investeringar og utvikling av bruket med tilhøyrande effektivisering og produksjonsauke. Problemet er berre at den ideen i beste fall kan kallast naiv.

FÆRRE OG STØRRE BRUK

Norske bønder har ein lei tendens til å sjå på sin eigen situasjon som meir solid enn naboen sin. Når bondelagsleiarane kringom i landet krev friske pengar på bordet, veit dei at det einast vil leie til endå ei omdreining av strukturrasjonaliseringsskruen – men på individnivået satsar kvar og ein på at dei står om naboen stuper.

Observasjonen som far min gjorde på trøndelags- turen sin, held seg oppe den dag i dag. Det er ikkje den marginaliserte fjordbonden med 70 brattlendte mål som utformar landbrukspolitikken – sjølv om det er han som har prega visualiseringa av norsk landbruk. Og spora av det let seg lese i landbruksstatistikken. Me flyt stadig i retning færre og større bruk, noko mellom anna endringane i produksjonstilskota har stimulert til, saman med den liberaliserte omsetninga av mjølkekvotar. Me ser ei konsentrering og ei sentralisering av jordbruksproduksjonen vår. Der vinnarane i dagens

jordbrukspolitikk – om det i det heile går an å snakke om vinnarar i ei så til dei grader marginalisert næring – er Trøndelag, Jæren og låglandet austafor. Det er interessant å merke seg at dette er relativt omforeinte endringar. Det er endringar framforhandla innanfor rammene av eit legitimt forhandlingssystem.

Me ser ei omlegging til ein stadig meir kraftfor- avhengig produksjon. Ei omlegging som gjer både næringa og nasjonen sårbar. Sårbar, ikkje berre for klima- endringar og uføreseielege prisar på det importerte kraftfôret, men også fordi det på lengre sikt vil svekke legitimiteten til eit samla norsk landbruk. Om utviklinga mot ein jamt meir intensivert husdyrproduksjon held fram, trur eg me snart får oppslag i media som fortel om ein brutal landbruksindustri, oppslag som kjem til å skade heile landbruket. Det vil svekke folk sin vilje til å betale for landbruket over skattesetelen, og ja, eg vil seie det slik at det endåtil bør svekke den viljen. For kva skal me med den typen landbruk? Kva verdi har den typen landbruk for fellesskapet? Så lenge landbruket kostar oss 15 milliardar i året, er ein avhengig av skattebetalingsviljen – landbruket må levere det det lovar.

REVITALISER KOMBINASJONSBONDEN

For nokre år sidan sat eg og snakka med ein tidlegare arbeidskollega frå då eg gjekk som skipslektrikar på verftet heime på Sunnmøre. Han minte meg om eit «juleportrett-intervju» som lokalavisa der laga med ein av industrigründerane våre. Det var ein gong tidleg på 70-talet, like i kjølvatnet av at skipsverfta på Sunnmøre hadde inntekte leiinga i supplybåtmarknaden. Der sat han, verftshovdingen, og takka den sunnmørske bonden for å ha hjulpet han med å bygge opp eit av dei mest solide industrisamfunna i landet. Ei liknande utsegn kom også møbelhovdingen inne på Ekorneset med nokre år seinare, og det er ikkje lenge sidan eg snakka med ein entreprenør på Fosen i Trøndelag som ytra seg i same lei.

Det var nokre sentrale eigenskapar ved bonden dei alle trekte fram. Det fyrste var arbeidskapasitet, bøn-

KOMBINASJONSBRUKET VAR MESTA SOM EIT SKJELLSORD Å REKNE FOR BONDEELITEN.

dene har høg arbeidsmoral og brei praktisk røynsle. Dei er vane med å måtte løyse utfordringar som oppstår i arbeidssituasjonen, og dei kan det å arbeide sjølvstendig. Det andre dei trekte fram, var at bøndene tenderer til å ha eit pragmatisk forhold til fagrørsla. Ikkje berre er dei vane med å arbeide 1. mai, men like mykje gjeld det at fagrørsla sin ivrige kamp mot fleksibilitet i arbeidslivet ikkje alltid treffer denne typen arbeidstakarar like godt. Det fører oss også over på den tredje eigenskapen dei gjerne trekte fram, nemleg: fleksibilitet. Bonden var fleksibel, han var like glad då han fekk beskjed om å ikkje kome på arbeid som då han fekk beskjed om å kome. Han såg på permittering mesta som ei kjærkomen frikt som gav han høve til å få unna noko av arbeidet på bruket. Til gjengjeld fekk han moglegheit til å gå lange dagar med overtids-tillegg når nordavinden gnall kring øyro og fortalde at det var vinter.

Her låg det kanskje ei spire til at me i dag kunne hatt eit sunt og friskt landbruk med velskjøtta kombinasjonsbruk langsmed skipsleia på ytre søre Sunnmøre, men slik gjekk det ikkje. For industrieigarane gjengjelde aldri bonden sin fleksibilitet. Han gjengjelde aldri bonden sin vilje til å stå lange dagar for å ferdigstille skipa til leveringsdatoen, han gav ikkje bonden rett til å ta fri under slått og sanking utan atterhald. Dermed vart det for tungt å kombinere gardsarbeidet med arbeidet som røyrleggjar eller maskinarbeidar på verftet.

Det var ingen som stod saman med kombinasjonsbonden og kravde at verftseigarane skulle gjengjelde den fleksibiliteten bonden ytte, til det var bonden sine faglag altfor opptekne av å sikre vekstvilkåra for det dei såg på som idealbonden – heiltidsbonden. For kombinasjonsbruket var mesta som eit skjellsord å rekne for bondeeliten. Til liks med observasjonane Buttell gjorde i USA, såg også den norske bondeeliten på kombinasjonsbruket som eit avviklingsbruk, dei såg på kombinasjonsbonden som ein uekte bonde som var i ferd med å orientere seg ut av landbruket. Dei verken

såg, eller ville sjå, den kampen han kjempa, den jobben han gjorde og den funksjonen han fylte ved nettopp å halde fram i næringa. Snarare stod dei ved bytesteinane og sikla på jorda og vona at dei ein dag kunne få legge henne under seg i sin vitlause kamp etter sjølve å bli større. For det var heiltidsbruket som gjaldt for bondeeliten som drøymde om eit jordbruk der familien skulle hente heile inntekta si frå jordbruket.

EIT ATTREIST KOMBINASJONSBRUK

Me har 5000 år med jordbrukshistorie i dette landet, men aldri har me vel hatt eit heiltidsjordbruk. Bonden har alltid kombinert jordbruket med anna arbeid, han har veida og fiska, han har vore i skogen og på ishavet, han har stått ved smelteomnane, og han har revidert rekneskap. Men denne historia og denne praksisen har aldri vore anerkjent. I staden har idealet vore stadig større bruk, og trass mekanisering og produktivitetss-auke har bondevelferda relativt sett vorte ringare og ringare.

Ifylgje Norsk senter for bygdeforskning si eiga undersøking «Trender i Norsk landbruk 2014» ser me at nær 70 % av alle bøndene har arbeid utanom bruket. Ser me på bondehushaldet samla har over 30 % meir enn halvparten av hushaldsinntekta frå arbeid utanom bruket. Berre knappe 9 % av norsk jordbruk kan seiast å sortere under kategorien *heiltids familiejordbruk* – der heile familiens inntekt kjem frå arbeid på garden.

Kanskje er det på tide at landbrukspolitikken tek inn over seg den røyndomen og byrjar arbeide for å finne måtar å få til berekraftige ordningar for at bønder og bondehushalda kan halde fram denne kombinasjonen. For me treng kvar bonde me har i dag, me treng å gjere kvardagen leveleg for alle kombinasjonsbøndene som i dag held vedlike matjorda kringom i grendene og sikrar at kompetansen om å produsere mat i marginale jordbruksområde vert vidareført til framtidige generasjonar. Skal me møte utfordringane i jordbruks- og matvaresystema, lyt me syte for at matproduksjonen også held fram langs vestlandskysten, i fjellbygdene, i

I HUSDYRPRODUKSJONEN TRENG ME KREATIVE LØYSINGAR FOR SMÅ SAMDRIFTER.

Nordland, Troms og Finnmark og i alle områda der me i dag ser fråfallet av jordbruksareal er størst.

Kanskje er det på tide å revitalisere kombinasjonsbonden. Kanskje bør faglag, altså Noregs Bondelag og Småbrukarlaget, begynne å lese seg opp på fagforeiningsarbeid. For det bøndene treng no, er at bondeeliten anerkjenner kombinasjonsbonden som ein fullverdigg bonde. Han treng lovfesta rettar til fleksibilitet i arbeidslivet. Bonden treng rett til å ta seg fri frå arbeid under sanking, slått og lamming. Han må ha rett til å kunne stikke på timen om ei ku vert sjuk. Han må ha rett til å drøye ein time eller to medan han ventar på at dyretransporten skal få lasta opp. Han må ha lovfesta rettar til å kunne seie til arbeidsgivaren sin eitt år at «... du, eg treng fjorten dagar – tre veker – for å ta opp att eit gjennlegg og få orden på grøftene mine». Me treng med andre ord å leite etter ordningar tilpassa eit moderne kombinasjonsbruk – me treng å finne løysingar både arbeidsgivar og arbeidstakar og for den del heile samfunnet kan sjå seg tente med. Til liks med arbeidet med å utforme ein familiepolitikk på 70-talet, som opna dørene for eit moderne familieliv der både mor og far kunne delta i det produktive arbeidslivet, treng me no å arbeide fram ein landbrukspolitikk som ivaretek kombinasjonsbonden sine behov.

Kanskje er det på tide å tone ned ideen om at den einaste rette kombinasjonen er når ein kombinerer aktivitetar på bruket. Altså at det liksom skal vere så moralsk mykje betre for landbruket at ein driv som underbetalt turistvert heller enn at ein søker seg arbeid som maskinkøyrar for ein entreprenør mot ei skapleg løn. I husdyrproduksjonen treng me kreative løysingar for små samdrifter – og då meiner eg små samdrifter – 15 kyr og 45 vinterfora sau, fordelt på eit par-tre bønder som kan veksle på fjøsarbeidet. På den måten har bonden fri frå fjøsen i to veker og er på ei veke. Det vert leveleg, sjølv den veka ein er på, eg meiner 15 kyr og 45 sau er ikkje all verda, det er gjort på nokre timar om ein legg opp arbeidet nokolunde rasjonelt. I tillegg treng me nye og lettare husdyrrasar

som toler bratt lende, vått og kaldt ver og som beitar betre. Me treng å etterstreve ein tilnærma kraftförfri husdyrproduksjon, og me treng agrotekniske løysingar for små og mest mogleg utegående besetningar.

Det hastar med å gjere dette – for etter kvart som bruka vert større og bøndene i grendene vert færre, minkar også moglegheitene for å kunne kombinere. ●

NOTAR

- 1 Buttell, Fred. H. 1980. The political economy of agriculture in advanced industrial societies: some observations from the United States. Innlegg presentert på konferansen The annual meeting of the Canadian Sociology and Anthropology Association, June 1980, Montreal, Canada.
- 2 Buttell, Fred. H. 1982. The political economy of part-time farming. *GeoJournal* 6 (4):293–300.
- 3 Box, George E.P., og Norman R. Draper. 1987. *Empirical Model-Building and Response Surfaces*. John Wiley & Sons, USA.
- 4 USDA & NASS. 2009. *2007 Census of Agriculture*, United States, Summary and State Data.
- 5 Hewitt, Ben. 2009. *The Town that Food Saved. How one community found vitality in locale food*. Rodale. New York, NY.
- 6 Den franske sosiologen Pierre Bourdieu nyttar omgrepet doxa eller «det doksiske felt» for å skildre dei sidene ved kultur og samfunn som folk flest tek for gitt, som dei ikkje finn grunn til å stille spørsmål ved. Pierre Bourdieu. 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press. Cambridge.

